

konieczne jest – zgodnie z projektem szkolnictwa ponadgimnazjalnego – doskonalenie właściwych kierunków i działań wsparcia kształcenia zawodowego młodzieży niepełnosprawnej, przyjmując że proces wsparcia jest integralną częścią edukacji, a uczniowie są przedmiotem tego procesu i należy wzmocnić u nich postawy, wiedzę i doświadczenie³, które

³ M.J. Adamczyk, A. Ładyżyński: *Edukacja w krajach rozwiniętych – skrypt dla studentów z pedagogiki porównawczej*. Stalowa Wola: OWFU, 2002, s. 285.

umożliwią doskonalenie właściwego wyboru dalszej edukacji zawodowej i przyszłej pracy zawodowej.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczyk M.J., Ładyżyński A.: *Edukacja w krajach rozwiniętych: skrypt dla studentów z pedagogiki porównawczej*. Stalowa Wola: OWFU, 2002.
2. Czarnecki K.: *Rozwój zawodowy człowieka*. Warszawa: IWZZ, 1985.
3. Griffin R.W.: *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 2004.
4. Kirenki J.: *Szkolnictwo zawodowe i przygotowanie do pracy dla młodzieży niepełnosprawnej*. W: *Systemy wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych*. Red. W. Otrębski. Lublin: Fundacja „Między nami” – FSCEDS, 1999.

5. Nowacki T., Korabiowska-Nowacka K.: *Pedagogika pracy*. Warszawa: WSP TWP, 1999.
6. Pańczyk J.: *Kształcenie zawodowe młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu lekkim*. Warszawa: PWN, 1987.
7. Suchodolski B.: *Pedagogika – podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*. Warszawa: PWN, 1985.
8. Wiatrowski Z.: *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, 2000.

Działalność zawodoznawcza w gimnazjum – założenia i realia

Iwona Mandrzejewska-Smól

Akademia Bydgoska Im. K. Wielkiego, Bydgoszcz

Wybór zawodu, a co za tym idzie, dalszej drogi edukacyjnej jest jedną z najważniejszych decyzji w życiu człowieka. Niejednokrotnie podjąć ją już trzeba bardzo wcześnie, na etapie szkoły podstawowej, bądź gimnazjalnej. Już po raz trzeci absolwenci gimnazjum – szkoły wprowadzonej przez reformę – dokonali wyboru dalszej drogi edukacyjnej. Na ile był to wybór prawidłowy i w pełni świadomy pokaże przyszłość. Nie mniej jednak twórcy reformy oświaty wiążą ogromne nadzieje z tego typu szkołą, upatrując w niej przede wszystkim wyrównania szans edukacyjnych młodego pokolenia, podniesienia jakości nauczania i wychowania oraz poprawy sytuacji dzieci ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych. Ponadto wierzą oni, że zmiany dotyczące poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej, które stały się ważnym elementem w całokształcie oddziaływań wychowawczych w tych placówkach, pozwolą przygotować młodzież do świadomego i trafnego wyboru zawodu oraz drogi dalszego kształcenia.

Główne pojęcia związane z działalnością zawodoznawczą w gimnazjum

Gimnazjum jest szkołą, w której nauka trwa 3 lata. Stanowi ono III etap edukacyjny, w którym realizuje się bloki przedmiotowe i ścieżki edukacyjne. Gimnazjum kształci szerokoprofilowo. Wprowadza uczniów w świat wiedzy naukowej, wdraża ich do samodzielności, pomaga w podejmowaniu decyzji dotyczących dalszej edukacji oraz przygotowuje do aktywnego udziału w życiu społecznym. W tym etapie, oprócz przedmiotów i bloków przedmiotowych, wprowadzono następujące ścieżki: edukacja filozoficzna, edukacja czytelnicza i medialna, edukacja prozdrowotna, edukacja ekologiczna, edukacja regionalna (dziedzictwo kulturowe w regionie), edukacja europejska,

obrona cywilna oraz kultura polska na tle cywilizacji śródziemnomorskiej.

Gimnazjum stanowi również niezwykle ważny etap przygotowania uczniów do podjęcia decyzji zawodowej i szkolnej, dlatego w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla... gimnazjów* znajdują się zapisy na rzecz orientacji i poradnictwa zawodowego. Nie można traktować jednak orientacji i poradnictwa zawodowego jako jedyne obszaru do rozważań nad prawidłowym przygotowaniem do wyboru zawodu, gdyż nie ujmuje on wszystkich aspektów tej problematyki. Dlatego bardziej właściwym wydaje się użycie pojęcia **działalności zawodoznawczej**. Mianem tym określić można wszelkie działania wykorzystujące wiedzę o zawodach i przygotowaniu do ich wykonywania. Podstawę teoretyczną działalności zawodoznawczej stanowi pojęcie szeroko pojmowanego zawodoznawstwa. Głównym jej celem jest wyposażanie jednostki już od najmłodszych lat w wiedzę zawodoznawczą, która w znacznym stopniu powinna pomóc w świadomym i dojrzałym wyborze zawodu, a także dalszej drogi edukacyjnej prowadzącej do jego zdobycia. Działalność ta stanowi długotrwały, pedagogicznie ukierunkowany proces, którego uczestnikami są zarówno rodzice, nauczyciele, rówieśnicy, doradcy zawodu, pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych, jak i zainteresowani wyborem przyszłego zawodu młodzi ludzie. Rodzaj oddziaływania pedagogicznego w okresie przedszkolnym i szkolnym – poprzedzający systematyczne kształcenie prozawodowe i zawodowe, w którym chodzi przede wszystkim o zbliżanie pracy dzieciom i młodzieży, kształtowanie wiedzy o pracy oraz pozytywnego do niej stosunku, jak również

¹ *Raport 2001 Narodowego Obserwatorium Kształcenia i Doskonalenia Zawodowego*. Warszawa: Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Fundacja „Fundusz Współpracy”, 2002, s. 61.

o zbliżanie świata techniki – określane jest jako **wychowanie i kształcenie przedzawodowe**.² Przyjmując więc można, że działalność zawodoznawczą stanowić będą wszelkie działania wchodzące w skład szeroko pojętego wychowania i kształcenia przedzawodowego. Będą nimi w szczególności te, które stanowią jednocześnie podstawowe i ogólne zadania, a zarazem główne problemy edukacji przedzawodowej, czyli:

- **wychowanie przez pracę** – rodzaj działalności wychowawczej wykorzystujący rolę pracy w procesach oddziaływania na jednostkę i dokonywania zmian w jej osobowości,
- **kształcenie ogólnotechniczne** – rodzaj działalności pedagogicznej opartej na wykorzystywaniu roli techniki w procesach oddziaływania i dokonywania zmian w osobowości jednostki oraz kształtowania kultury technicznej,
- **preorientacja, orientacja i poradnictwo zawodowe** – przejaw działalności zawodoznawczej, który wyraża się przede wszystkim w pomocy młodzieży w wyborze zawodu, głównie przez naukę w szkole.

Realizacja tych działań odbywa się w takich środowiskach, jak: dom rodzinny, przedszkole, szkoła ogólnokształcąca (szkoła podstawowa, gimnazjum i liceum) oraz organizacje młodzieżowe.

W związku z reformą systemu oświaty nowego znaczenia nabrało pojęcie **kształcenia prozawodowego**, realizowanego głównie w nowym typie szkoły średniej (3-letnim liceum profilowanym), określanego jako celowo zorganizowany proces edukacyjny, zakładający przygotowanie ogólnozawodowe w powiązaniu z wybranym układem zawodów i specjalności, stanowiący etap wstępny w dążeniu do kwalifikacji i kompetencji zawodowych.³ Kształcenie to stanowi pośrednią sytuację edukacyjną między kształceniem przedzawodowym a kształceniem zawodowym, dlatego też w pewnym stopniu działania realizowane przez kształcenie prozawodowe wchodzi w zakres działalności zawodoznawczej.

Reasumując, działalność zawodoznawcza to pojęcie, dla którego zawodoznawstwo stanowi teoretyczną podstawę do rozważań, zaś jego praktyczny wymiar stanowią działania wchodzące w zakres obszaru kształcenia przedzawodowego, a także w pewnym stopniu kształcenia prozawodowego. Stąd działalność ta stanowi o wiele szerszy aspekt do rozważań nad prawidłowym przygotowaniem do wyboru zawodu niż ogólnie stosowana orientacja i poradnictwo zawodowe.

Założenia dotyczące działalności zawodoznawczej w gimnazjach

Rozpoczęta 1.09. 1999 r. reforma polskiego systemu oświaty postawiła przed sobą trzy podstawowe cele:

² Z. Wiatrowski: *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 2000, s. 126–127.

³ Tamże.

- upowszechnienie wykształcenia średniego i wyższego,
- wyrównanie szans oświatowych młodego pokolenia,
- podniesienie jakości nauczania i wychowania.

Reforma spowodowała również zmiany w zakresie działalności zawodoznawczej prowadzonej w szkołach, dotyczące głównie systemu poradnictwa zawodowego. Jego rola i rola informacji zawodowej stały się ważnym elementem w całokształcie oddziaływań wychowawczych przygotowujących młodzież do świadomego i prawidłowego wyboru zawodu i dalszej drogi edukacyjnej.

Założenia systemu orientacji i poradnictwa zawodowego:

1. Poradnictwo zawodowe powinno obejmować działaniami wychowawczymi całą populację dzieci i młodzieży na różnych etapach kształcenia, szczególnie w okresie podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych po zakończeniu nauki w gimnazjum, następnie w liceum, a także w okresie podejmowania decyzji zawodowej po ukończeniu studiów wyższych.
2. W procesie orientacji zawodowej uczniów stanowi podmiot oddziaływań wychowawczych, które mają na celu przygotowanie go do samodzielnego podejmowania kolejnych decyzji zawodowych i edukacyjnych, a po zakończeniu nauki – decyzji wejścia na rynek pracy.
3. Orientacja zawodowa, której celem jest udzielanie pomocy uczniom w podejmowaniu kolejnych decyzji edukacyjnych i zawodowych, powinna być jednym z ważniejszych zadań wychowawczych szkół różnych typów i powinna być „wpisana” w plan wychowawczy szkoły.
4. Proces edukacji powinien być maksymalnie wykorzystany do realizacji zadań orientacji zawodowej.
5. Orientacja zawodowa powinna być realizowana przez nauczycieli wszystkich typów szkół, wszystkich przedmiotów, bloków programowych i ścieżek edukacyjnych, zwłaszcza tych, które zawierają treści zawodoznawcze.
6. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne mają za zadanie wspierać nauczycieli różnych typów szkół w realizacji zadań orientacji zawodowej (dostarczając szkołom materiałów informacyjnych, szkoleń nauczycieli w zakresie prowadzenia zajęć zawodoznawczych z młodzieżą).
7. Szkoły i poradnie mogą spełniać powierzone im zadania pod warunkiem utworzenia sprawnie działającego systemu informacji zawodowej.
8. Realizacja zadania wymaga zintegrowanych działań wszystkich resortów i instytucji realizujących cele poradnictwa zawodowego, a w szczególności resortu pracy i spraw socjalnych.⁴

Realizacja założeń systemu orientacji i poradnictwa zawodowego w nowym systemie edukacji warunkuje rozwój orientacji i poradnictwa w Polsce. Ma również ogromne znaczenie przy prowadzeniu działań zawodoznawczych w szkołach gimnazjalnych.

⁴ K. Lelińska: *Orientacja i poradnictwo zawodowe w nowym systemie edukacji*. „Nowa Edukacja Zawodowa”, nr 2, 2000.

Realizacja działań zawodoznawczych w szkołach gimnazjalnych

W pierwszych miesiącach działania szkół gimnazjalnych dostrzec już można było rozbieżności między wizjami autorów reformy systemu oświaty a rzeczywistością. Zostały one przedstawione w raportach prof. K. Konarzewskiego, wydanych przez Instytut Spraw Publicznych na zlecenie MEN i Kancelarii Premiera.

Raport podaje wiele mankamentów organizacyjnych, programowych i kadrowych.⁵

Badania w nim zawarte wykazały, że gimnazja są lepiej wyposażone niż szkoły podstawowe. Pomimo to szkoła gimnazjalna okazała się trudniejszą od dawnej szkoły podstawowej. Uczniowie uznali, że podręczniki są napisane mniej przystępnie niż stare, a nauczyciele stwierdzili wzrost liczby uczniów nieradzących sobie z nauką. Często były oznaki napięcia i zmęczenia wśród młodzieży. Wzrosła liczba uczniów pobierających korepetycje. Zawiodły również plany uczynienia ze szkół gimnazjalnych, nowoczesnie wyposażonych i w pełni samodzielnych placówek, gdyż w większości funkcjonują one pod jednym dachem ze szkołami podstawowymi.

Największy problem dotyczący gimnazja jest natury wychowawczej. W wielu z nich odnotowano wzrost agresji, przemocy fizycznej i zażywania narkotyków wśród młodzieży.⁶ Poza tym różnorodne uwarunkowania środowiskowe, lokalowe i finansowe spowodowały utworzenie się dwóch kategorii szkół gimnazjalnych. Pierwsze z nich to tzw. „molochoy” tworzone ze względów oszczędnościowych, składające się z przepelnionych klas, drugie – małe, przyjazne pod każdym względem, przyciągające uczniów zdolniejszych, proponujące im naukę w klasach informatycznych z poszerzonym językiem obcym. Jednak wg prognoz demograficznych GUS-u gimnazja te ulegną w niedługim czasie likwidacji. Dane zamieszczone w *Głosie Nauczycielskim* (nr 26 z dn. 25.06.03 r.) wskazują, iż do roku 2012 liczba gimnazjalistów będzie się zmniejszać i osiągnie poziom 1 174 000 uczniów, z czego 656 000 uczęszczać będzie do gimnazjów w miastach, a 518 000 na wsi.

Na tle przedstawionych danych trudno o optymistyczne prognozy dotyczące realizacji zadań z zakresu działalności zawodoznawczej w gimnazjach. Tym bardziej, że przeprowadzone przeze mnie w 2002 r. badania pilotażowe wykazały, iż uczniowie trzecich klas gimnazjum w momencie wyboru przyszłej drogi edukacyjnej mieli poczucie dezinformacji i dyskomfortu psychicznego, na które składały się: brak pewności dostania się do wybranej szkoły, uczucie braku kompetentnych informacji o wybranych szkołach i otrzymania zbyt słabego przygotowania do egzaminów końcowych, brak możliwości lepszego poznania wybranej szkoły,

zbyt późno oferowana pomoc w wyborze dalszej drogi kształcenia. Powyższe badania, w ramach prac licencjackich i magisterskich oraz jednej doktorskiej (Autorki tego artykułu) prowadzonych pod kierunkiem naukowym prof. Z. Wiatrowskiego, zrealizowano przy użyciu ankiety „Dalsza droga edukacyjna absolwentów gimnazjum”. Objęły one około 2 tys. uczniów klas trzecich szkół gimnazjalnych w środowiskach: bydgoskim, włocławskim i oleckim. Badania przeprowadzono w kwietniu i na początku maja 2002 r. Nadano im ogólny wymiar: *działalność zawodoznawcza w gimnazjum, a w tym przygotowanie młodzieży szkolnej do wyboru zawodu i dalszej drogi edukacyjnej*.

Na potrzeby tego artykułu skróconej analizie poddane zostały wyniki badań Autorki, które objęły 310 gimnazjalistów z województwa kujawsko-pomorskiego, stanowiące pierwszy etap w zakresie planowanej rozprawy.

Badania wykazały, że we wstępnych wyborach szkół ponadgimnazjalnych wśród badanych uczniów zdecydowanie dominowało liceum ogólnokształcące – wybrało je 54,5% gimnazjalistów. Stosunkowo wysoką lokatę uzyskało również technikum – 24,5%. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się zasadnicze szkoły zawodowe, na które zdecydowało się zaledwie 10% ankietowanych oraz liceum profilowane zawodowo – tylko 11%. Liceum ogólnokształcące i technikum to typy szkół dość jednoznacznie określone w strukturze szkolnictwa, czego nie można powiedzieć o pozostałych dwóch typach. Przymuszczać na wybory gimnazjalistów najbardziej rzutowały wiekowe tradycje i współczesne trendy na wydłużone kształcenie ogólne, prowadzące do matury i uczelni wyższej.

W celu określenia wymiaru i efektywności działalności zawodoznawczej wśród uczniów szkół gimnazjalnych zostały przeprowadzone jeszcze dwa podetapy badań. Pod koniec czerwca 2002 r. przeanalizowano konkretne wybory szkół, a pod koniec września – rzeczywiste przyjęcia absolwentów gimnazjum poddanych wcześniejszemu etapowi badań. Analiza czerwcowych badań wykazała dość wyraźne różnice między kwietniowymi deklaracjami gimnazjalistów a konkretnym wyborem przyszłej szkoły, głównie w przypadku wyboru zasadniczej szkoły zawodowej. Mniej gimnazjalistów (ok. 9%) wybrało i dostało się do liceów ogólnokształcących niż zakładało wcześniej. Również mniej uczniów (ok. 6%) zostało przyjętych do techników. Za to więcej uczniów złożyło dokumenty i dostało się do zasadniczych szkół zawodowych (ok. 16%, a w środowisku wiejskim i małomiasteczkowym prawie 23%). Podobną liczbę uczniów do deklarowanej w kwietniu przez gimnazjalistów przyjęły jedynie licea profilowane. Przyjmując jako znaczący układ odniesienia liczebność poszczególnych typów szkół ponadgimnazjalnych można było przypuszczać, że znaczna część kandydatów do liceów ogólnokształcących trafi do liceów profilowanych i zasadniczych szkół zawodowych, a niewielka liczba kandydatów do techników trafi do liceum profilowanego zawodowo. Wrześniowe analizy wykazały jednak, że kandydaci do liceów ogólnokształcących i do

⁵ *Szkolnictwo w pierwszym roku reformy systemu oświaty*. Red. K. Konarzewski. Warszawa: ISP, Program edukacji, 2001.

⁶ *Głos Nauczycielski*, nr 26, 26.06.2002, s. 6.

techników ostatecznie złożyli podania i zostali przyjęci przede wszystkim do zasadniczych szkół zawodowych. Wynika stąd, że licea profilowane spotkały się z mniejszym zainteresowaniem niż to zakładano pierwotnie. Przyczyna tego stanu mogła wiązać się z niedostatecznym poziomem wiedzy o tym typie szkoły wśród absolwentów gimnazjum, który mógł być wynikiem niskiego poziomu działalności zawodoznawczej w szkole. Jednak bardziej znaczącą przyczyną wydaje się być fakt, że liceum profilowane jest nowym typem szkoły w nowej strukturze kształcenia ponadgimnazjalnego. Wrześniowe wyniki wykazały niemal identyczne podobieństwo z ogólnopolskimi wyliczeniami MENIS dotyczącymi przyjęć absolwentów gimnazjów do liceów ogólnokształcących, w których liczba przygotowanych miejsc okazała się zbyt mała w stosunku do liczby chętnych. Jednym z przyjętych sposobów rozwiązania było tworzenie dodatkowych klas, a jego konsekwencją była nauka w przepełnionych klasach.

W 2003 r. podobnie jak w 2002 r. najwięcej gimnazjalistów wybrało licea ogólnokształcące. Wg informacji zamieszczonych w *Głosie Nauczycielskim* (nr 28/2003 z dn. 09.07.03 r.), średnio o miejsce w tym typie szkoły starało się od 1,3 do ponad 13 kandydatów. Niezbyt dużym zainteresowaniem (zwłaszcza w Wielkopolsce) cieszyły się natomiast licea profilowane, prócz tych o profilach ekonomicznym i informatycznym. Natomiast w województwie kujawsko-pomorskim najmniej było chętnych do techników i zasadniczych szkół zawodowych. Do usprawnienia naboru w 2003 r. przyczyniło się ograniczenie liczby szkół, do których można było składać podania. Nie mniej jednak nie udało się uniknąć zamieszania wywołanego wycofywaniem dokumentów już po wyrażeniu woli uczenia się w danej placówce.

Od marca do czerwca 2004 r. w ramach pisanej przez Autorkę pracy doktorskiej, dalszym badaniom poddano kolejnych 370 gimnazjalistów (w toku postępowania badawczego przebadano ogółem 680 uczniów szkół gimnazjalnych klas trzecich na terenie województwa kujawsko-pomorskiego). Uzyskane wyniki potwierdziły analizy dokonane w pierwszym etapie prezentowanych badań, z tą różnicą, że w tym etapie wyodrębniono dodatkowo grupę gimnazjalistów (stanowiącą 5,4% ogółu badanych), którzy nie wiedzieli na jaką szkołę mają się zdecydować.

W kontekście przeprowadzonych analiz oraz dokonanych ustaleń, wyprowadzić można stwierdzenie ogólne, że powtarzalność dokonanych przez gimnazjalistów wyborów wskazuje na to, iż tendencja do określonych decyzji edukacyjno-zawodowych tych uczniów jest stała.

Powzięcie ostatecznej decyzji o wyborze zawodu lub kierunku dalszej nauki powinno być rezultatem działań i zabiegów dorosłych – w zakresie informacji i orientacji zawodowej; rozpoznawania zainteresowań, uzdolnień i aspiracji; określania przydatności zawodowej; ukierunkowywania i doradzania – oraz poszukiwań prowadzonych przez samych wybierających. Tymczasem analiza badań wykazała zbyt niski wpływ na wybór przyszłej szkoły zarówno nauczycieli, pracowników po-

radni psychologiczno-pedagogicznych, lekarzy, doradców zawodu, jak i pedagogów szkolnych. Jedyne rodzice jako osoby doradzające wybór uznane zostały za pomocne. Poza tym gimnazjaliści w przeważającej większości traktowali wybór przyszłej szkoły jako własny.

Ważnym elementem procesu przygotowania do wyboru zawodu i przyszłej szkoły jest ukształtowanie realistycznej samooceny u uczniów. Analiza danych wykazała, że badani gimnazjaliści mieli trudności w dokonaniu obiektywnej samooceny. Młodzież ta charakteryzowała się tym, iż duża grupa dziewcząt (ok. 40%) i zdecydowana większość chłopców (ok. 70%) nie należała do żadnych kół zainteresowań, a zainteresowania pozostałych koncentrowały się głównie wokół sportu oraz kół językowych (w dominacji z j. angielskim). Można przypuszczać, że zainteresowanie językiem obcym podyktowane było bardziej koniecznością i wymogami współczesnego kształcenia niż osobistym zamiłowaniem. Określenie swoich rzeczywistych uzdolnień oraz ocena ich wpływu na pracę w szkole, a także na wybór dalszej drogi edukacyjnej sprawiły ankietowanym gimnazjalistom podobne trudności. Większość młodzieży nie posiadała umiejętności oceny swoich uzdolnień. Jedyne niewielki odsetek badanych potrafił określić swoje uzdolnienia i ich wpływ na pracę w szkole, a jeszcze mniejszy – ich wpływ na wybór dalszej drogi kształcenia. Zainteresowania i uzdolnienia stanowią główne elementy samooceny ucznia, a brak umiejętności ich prawidłowej oceny utrudnia podjęcie decyzji zawodowej i przyczynia się do jej podejmowania pod wpływem czynników drugorzędnych.

Stan wiedzy na temat dalszych ścieżek edukacyjnych stanowi jeden z podstawowych elementów wchodzących w skład szeroko pojętej świadomości wyboru kierunku dalszego kształcenia wśród uczniów szkół gimnazjalnych. Dlatego też w toku badań dokonano analizy poziomu wiedzy uczniów na temat wybranej przez siebie szkoły ponadgimnazjalnej. Dane z badań wskazują, że jedynie niewielka grupa badanych gimnazjalistów posiadała dostateczną wiedzę na temat wybranej przez siebie szkoły, co pozwoliło domniemywać, że ich wybór był niejednokrotnie mało przemyślany i miał charakter przypadkowy.

Podsumowanie

Powyższe analizy nie napawają optymizmem. Wyniki badań potwierdzają powszechną opinię o niskim poziomie działalności związanej z przygotowaniem do wyboru zawodu i drogi dalszego kształcenia w szkołach. Okazało się, że gimnazjum, które stanowiło „koło zamachowe” reformy nie odbiega pod względem działalności zawodoznawczej od innych typów szkół. Należy jednak zauważyć, że zmiany dokonujące się w wyniku reformy potrzebują czasu. Dzięki jego upływowi będziemy mogli się przekonać, które skutki zmian mają charakter przejściowy, a które trwałe. Nie ulega wątpliwości, że życzeniem ogólnospołecznym są trwałe zmiany, korzystne dla młodego pokolenia. Ukazywanie i analiza zmian negatywnych może przyczynić się do tego, że będą miały one jedynie charakter przejściowy i nie wpiszą się na stałe do praktyki pedagogicznej.